

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ СТРАХУВАННЯ ДЕПОЗИТІВ В УКРАЇНІ

Анотація. Проведено дослідження системи страхування депозитів в Україні на основі аналізу функціонування Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Визначено головні причини необхідності його створення, виокремлено важливі риси діяльності, сформульовано функції та обґрунтовано зміст терміну «Фонд гарантування вкладів фізичних осіб». Здійснено порівняння світового досвіду вирішення основних питань у діяльності систем страхування депозитів із сучасним станом в Україні. Значну увагу відведено проблемам страхування вкладів і запропоновано шляхи вдосконалення існуючої системи страхування депозитів.

Ключові слова: система страхування депозитів, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, вклади, депозити фізичних осіб, розмір відшкодування, джерела фінансування.

Вступ. В умовах економічної нестабільності у розвинених країнах для гарантування вкладів застосовується страхування депозитів, що створює гарантії вкладникам у випадку банкрутства банку та підвищує ступінь довіри до банківської системи. Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що через несприятливі умови функціонування банківської системи України виникає необхідність підвищити ефективність системи гарантування вкладів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розв'язання проблем, пов'язаних із вдосконаленням захисту вкладів населення, знайшли своє відображення в публікаціях вітчизняних учених: О. Дзюблюка, М. Долішного, М. Козоріз, М. Крупки, А. Мороза, М. Савлука, і зарубіжних науковців, таких як: Д. Блекуела, Ж. Гарсія, Р. Макдональда, Ф. Мишкіна та інших. Практичні аспекти банківського страхування розглянуто в наукових працях М. Клапків, І. Кожевнікова, Г. Романова. Проблеми захисту депозитних вкладень населення України висвітлено в роботах Н. Бондара, С. Власовича, О. Заруцької, Л. Конопацької, Т. Смовженко, Р. Тиркала, Н. Уманціва, О. Ходарчука.

Наукові праці з даної тематики присвячені обґрунтуванню теоретико-методологічних аспектів функціонування систем страхування депозитів в окремих країнах, однак виникає необхідність виокремлення і впровадження у вітчизняну практику зарубіжного досвіду щодо вдосконалення механізму відшкодування вкладів.

Метою даної статті є обґрунтування теоретичних і практичних аспектів діяльності Фонду гарантування вкладів фізичних осіб та розробка пропозицій щодо підвищення ефективності його функціонування в умовах економічної нестабільності.

Використана методика дослідження включає наступні загальнонаукові методи пізнання: абстрактно-логічний метод при вивченні основних факторів, що визначають роль Фонду гарантування вкладів фізичних осіб у вітчизняній системі страхування депозитів; діалектичний метод при визначенні причинно-наслідкових зв'язків між розміром залучених банками депозитів та рівнем гарантування їх повернення; метод критичного аналізу при оцінці функціонування Фонду на сучасному етапі; системний метод для обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення діяльності Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

В умовах фінансової нестабільності зростає роль створеної у державі системи гарантування вкладів, яка може заспокоїти панічні настрої серед вкладників та мінімізувати вплив зовнішніх чинників на банківську систему. В Україні це завдання покладене на Фонд гарантування вкладів фізичних осіб.

Створення в Україні Фонду гарантування вкладів фізичних осіб було зумовлено необхідністю:

- створення умов, які б стимулювали громадян тримати готівку на рахунках банківських установ;
- збільшення кредитних ресурсів банківської системи шляхом залучення заощаджень населення;
- захисту інтересів найчисленнішої частини вкладників у разі неплатоспроможності чи банкрутства через виплату відшкодування за рахунок коштів Фонду;
- забезпечення прозорості системи захисту вкладів;
- підвищення ефективності нагляду за фінансовим станом банків [3].

Дійшовши висновку, що істотним моментом при дослідженні природи систем страхування є визначення їх **базових функцій** можна запропонувати їх перелік для Фонду гарантування вкладів фізичних осіб:

1. Захист інтересів вкладників.

Дана функція є основною і впливає із самої назви Фонду, адже метою його діяльності є гарантування вкладів. Для її виконання необхідно сформувати достатній капітал, за рахунок щорічних відрахувань банків, а також участі держави. Згідно із Законом України «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб» Фонд гарантує кожному вкладнику учасника (тимчасового учасника) Фонду та санаційного банку відшкодування коштів за його вкладами, включаючи відсотки, в розмірі вкладів на день настання недоступності вкладів, але не більше 150000 гривень по вкладах у кожному із таких учасників.

2. Формування й управління резервами, що передбачені для виплати вкладникам.

Функція формування резервів є, безумовно, основоположною, оскільки без мобілізованого фонду коштів неможливо здійснювати інші функції, вести мову про здійснення будь-яких виплат вкладникам чи здійснення процедур з ліквідації банків. Згідно із законодавством, передбачається обов'язкова участь банків у Фонді для якомога більшого обсягу нагромадження капіталу і гарантування вкладів фізичним особам. Тому для ефективного здійснення повноважень фонду формуються і витрачаються кошти, направлені на виплату компенсацій вкладникам у разі недоступності вкладів, зокрема, і банкрутства банку в цілому.

3. Налаштування й забезпечення організації виплат.

Відшкодування за вкладами здійснюється в готівковій або безготівковій формі. Виплата Фондом гарантованої суми відшкодування через визначені банки-агенти здійснюється протягом трьох місяців з дня настання недоступності вкладів. А у разі ліквідації системоутворюючого банку цей строк може бути продовжено до шести місяців. Відшкодування за вкладами можуть сплачуватися також іншим особам згідно з законодавством України (за довіреністю, заповітом тощо). При цьому строк позовної давності по зверненнях вкладників становить три роки.

4. Надання інформації вкладникам.

Банки-учасники Фонду зобов'язані розміщувати у всіх приміщеннях, до яких мають доступ вкладники, інформацію про систему гарантування вкладів, надавати інформацію про види вкладів, що підлягають гарантуванню Фондом, обсяги і порядок їх відшкодування. Уся необхідна інформація дублюється і на офіційному сайті Фонду для зручності ознайомлення з нею фізичних осіб. Також Фонд зобов'язаний двічі на рік за станом на 1 січня та 1 липня публікувати в офіційних засобах масової інформації реєстр учасників (тимчасових

учасників) Фонду протягом одного місяця після настання зазначених строків.

5. Контроль за дотриманням банками правил участі в системі страхування та взаємодію з центральним банком країни.

Фонд здійснює перевірки розрахунків та контролює повноту і своєчасність перерахування зборів кожним учасником (тимчасовим учасником) Фонду. За несвоєчасне або неповне перерахування початкового, регулярного або спеціального зборів учасники (тимчасові учасники) протягом місяця сплачують пеню в розмірі подвійної облікової ставки Національного банку України від розміру не перерахованої суми за кожний день прострочення.

6. Нагляд за діяльністю банків.

Передбачається покладення наглядових функцій НБУ на Фонд гарантування вкладів для вдосконалення його роботи відповідно до світових стандартів, де це активно впроваджується і приносить результати. У даному випадку Фонд матиме можливість здійснювати і безпосередньо контролювати процедуру ліквідації та банкрутства банку.

Отож, підсумовуючи вищенаведене можна запропонувати таке визначення структури, що розглядається: **Фонд гарантування вкладів фізичних осіб** - це державне неприбуткове агентство страхування вкладів власників іменних депозитних рахунків, що виконує покладені на нього функції з метою захисту інтересів дрібних вкладників, діяльність якого базується на принципах обов'язкової участі всіх банків, виплати визначеної суми коштів, що не перевищує встановлений ліміт відшкодування та повернення депозитів, здійснених як у національній, так і у іноземній валютах.

Саме створення та посилення існуючих систем захисту вкладів в банках дасть змогу відновити довіру суб'єктів економіки до банківських установ. З цією метою потрібно детально зупинитися на наявних недоліках у функціонуванні Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, виявити проблеми та проаналізувати їх.

В сучасних умовах страхування вкладів фізичних осіб без участі держави є проблематичним. Тому Фонд гарантування вкладів фізичних осіб має статус юридичної особи, створений і функціонує як державна, економічно самостійна, спеціалізована організація, яка не має на меті отримання прибутку.

Слід визначитися й з колом кредитних установ, охоплених системою страхування вкладів. В Україні страхування вкладів є обов'язковим для банків — юридичних осіб, розташованих на її території, які зареєстровані в Державному реєстрі банків і мають ліцензію НБУ на право здійснювати банківську діяльність, за винятком банків, у яких відкликано банківську ліцензію, та Державного ощадного банку України [1]. Невключення Ощадного банку до системи страхування вкладів пояснювалося, зокрема, гарантуванням державою збереження вкладів в його установах, можливостями банку сплачувати внески, а також тим, що в ньому знаходилася значна частка вкладів. Зауважимо, що у 1997 р. в Ощадному банку знаходилося 33,4% усіх вкладів населення в комерційних банках України, а сьогодні ж ця частка складає лише близько 7%.

Важливим є питання щодо визначення умов, за яких має здійснюватися відшкодування вкладів. У нас система страхування вкладів починає діяти з дня, коли вклади стають недоступними, тобто у разі неможливості одержання вкладу вкладником відповідно до умов договору, яка настає з дня призначення ліквідатора банку-учасника (тимчасового учасника) Фонду гарантування вкладів фізичних осіб [2]. Проте в Україні здійснювати виплати закладами після оголошення банку банкрутом недоцільно. Це пов'язано, зокрема, з тим, що процедура ліквідації може затягнутися на декілька років. На нашу думку, доцільним було б у першу чергу спрямовувати кошти від реалізації активів банку-банкрута на задоволення вимог вкладників — фізичних осіб. Це сприятиме підвищенню довіри вкладників — фізичних осіб до банківської системи, а також збільшить приплив коштів на банківські рахунки. Або ж необхідно здійснювати

переказ вкладів з проблемного банку до банку, що є фінансово стійкішим.

Важливим є питання про види вкладів, що підлягають страхуванню, та про рівень страхового відшкодування. В Україні відшкодовуються всі вклади, включаючи проценти, у національній та іноземній валюті, які розміщені фізичною особою на її іменних рахунках у банку. Отже, розглядаючи питання про види вкладів, що підлягають страхуванню, слід враховувати кількість депозитів строкових і до запитання. Аналізуючи статистичні дані, бачимо, що найбільше банками залучено депозитів до одного, максимум двох років, також великою є частка депозитів на вимогу і досить мало довгострокових депозитів. Також актуальним є питання доцільності страхування вкладів в іноземній валюті. Диференціація розміру страхового внеску залежно від рівня ризиковості банку дає змогу зменшити розміри субсидіювання проблемних банків фінансово стійкими, однак не ліквідує прагнення банків до проведення занадто ризикових операцій. На кінець 2010 р. Фондом було накопичено близько 3 млрд. грн. Проте ця сума є надзвичайно малою, адже не покриє усіх вкладів у разі банкрутства хоча б одного системного банку. В разі недостатності коштів Фонду гарантування вкладів фізичних осіб для виконання ним у повному обсязі своїх зобов'язань перед вкладниками передбачено сплату банками до нього спеціальних зборів, максимальний розмір яких не повинен перевищувати розміру щорічного регулярного збору.

Фонд гарантування вкладів фізичних осіб може захистити тільки дрібних вкладників. На наш погляд, першочерговим завданням вирішення проблеми страхування депозитів в Україні має бути, безумовно, створення ефективно діючої системи обов'язкового страхування депозитів фізичних осіб. Для його досягнення потрібно втілити в життя ряд заходів для вдосконалення функціонування наявного Фонду. Тому зупинимося на них детальніше.

1. Створення дворівневої системи виплат. Справедливим було б запровадження диверсифікованої системи виплат, тобто відшкодування коштів вкладникам у відсотковому відношенні до розміру вкладу. На нашу думку, було б доцільно змінити поточну практику повного страхування та натомість запропонувати дворівневе страхування: встановити повне покриття певного невеликого обсягу депозиту та запропонувати обмежене часткове покриття решти.

Тому для України при максимальному розмірі відшкодування в 150000 грн. з урахуванням того, що 90% усіх вкладів населення не перевищують 100000 грн., ми пропонуємо ввести прогресивну шкалу компенсацій. Наприклад, вклад на суму до 100000 грн. компенсується на 100%, вклади відповідно до 125000 грн. – на 90%, від 125000 до 150000 грн. – в розмірі 75% від суми депозиту.

2. Участь держави у страхуванні вкладів. Ми вважаємо, що для України найприйнятнішим шляхом може стати встановлення жорстких вимог до якості роботи банків, які претендують на участь у системі гарантування вкладів, за умови прив'язки права залучати кошти фізичних осіб до виконання цих вимог. Окрім того, доцільно підвищити ступінь прозорості і публічності учасників системи гарантування. Отож, Україні потрібно активно розвивати змішану організаційну форму страхування вкладів.

Крім того, доцільно розглянути заходи для стимулювання розвитку жорсткішої системи рейтингування банків і створення під егідою Фонду гарантування інституту професійних тимчасових управляючих банків. Фонд має також отримати повноваження проводити власну оцінку банків і узгоджувати видачу кредитним установам ліцензії на залучення коштів фізичних осіб.

3. Доцільність страхування депозитів у іноземній валюті. Останнім часом в Україні загострилася дискусія про можливість вживання заходів для зниження рівня доларизації економіки. На нашу думку, необхідно вивести валютні депозити з-під системи захисту. Гарантуванню з Фонду (гарантування вкладів фізичних осіб) повинні

підлягати тільки вклади в національній валюті. За вклади в доларах повинна відповідати Федеральна резервна система США, в євро – Європейський центральний банк.

4. Диференціація відрахувань банків відповідно до їх надійності. Сьогодні комерційні банки в Україні виплачують страхові внески, які є однаковими для всіх банків (рівними) і сплачуються в однаковій пропорції від депозитів всіма банками. Тому пропонуємо ввести страхові відрахування відповідно до ризикованості комерційних банків, керуючись рівнем надійності банку. Таким чином, ми вважаємо, що доцільно було б встановити розмір відрахувань комерційних банків згідно з рейтингом. Для прикладу, візьмемо дані (рі)-рейтингу надійності банків РА «Експерт-Рейтинг». На їх основі побудуємо прогресивну шкалу відрахувань відповідно до рівня надійності (табл. 1), при цьому розмір відрахування буде здійснюватися у відсотках до залучених коштів фізичних осіб. Величина процента диференціюється залежно від отриманої позиції рейтингу, тобто букв «A++» - для найстабільніших та «С» – для найменш надійних. Банкам, які не ввійшли до рейтингу надійності пропонуємо встановити відрахування у сумі 1% від депозитів фізичних осіб.

5. Можливість включення Ощадбанку до Фонду. На даний момент державний ощадний банк не включений в загальну систему гарантування вкладів і отримує державні гарантії. Невключення Ощадбанку в загальну систему має недоліки. Це, по-перше, надає йому конкурентної переваги. По-друге, у разі банкрутства Ощадбанку збитки відшкодуватимуться за рахунок Державного бюджету, тобто усіх громадян, а не інших банків[4].

Остаточним рішенням цієї проблеми має бути розповсюдження на державний ощадний банк того ж самого регулювання страхування вкладів, яке діє і для інших банків.

Таблиця 1

Шкала визначення суми відрахування

Рівень надійності банку	Коефіцієнт відрахування, %
A++	0,5
A+	0,55
A	0,6
B++	0,65
B+	0,7
B	0,75
C++	0,8
C+	0,85
C	0,9

6. Роль НБУ у страхуванні вкладів та необхідність делегування повноважень. Самі комерційні банки не в змозі накопичити достатній капітал системи страхування. Відтак, ми підтримуємо ідею НБУ, що передбачає відрахування частини прибутку НБУ до Фонду гарантування вкладів. Також сьогодні на розгляді у парламенті перебуває проект закону "Про гарантування вкладів фізичних осіб", який замінить нині діючий закон "Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб" і наділить Фонд новими

повноваженнями. Одним із основних завдань ФГВФО стане виведення проблемних банків із ринку [5].

Реалізуючи дану мету фонд матиме змогу провести перевірку будь-якого банку і подати до НБУ клопотання про його неплатоспроможність. А передача наглядових функцій Фонду зможе підсилити ефективність, а також прискорити розв'язання питань проблемних банків, і дозволити НБУ зосередитися на здійсненні своєї головної функції – монетарної. За оцінками уряду, система гарантування внесків має потребу в реформуванні, а Фонд має виконувати не тільки функції розрахунків із вкладниками ліквідованих банків, але й курирувати проблемні фінансові установи.

Висновки. Наукова новизна одержаних результатів полягає у вдосконаленні теоретичних і практичних аспектів функціонування вітчизняної системи страхування депозитів, зокрема, сформульовано визначення Фонду гарантування вкладів фізичних осіб як державного неприбуткового агентства страхування вкладів; обґрунтовано функції та характерні особливості Фонду гарантування вкладів; запропоновано шляхи вдосконалення його діяльності в контексті створення дворівневої системи виплат та диференціації розміру відрахувань банків за рівнем їх надійності.

Для забезпечення ефективності схеми гарантування вкладів система страхування депозитів повинна бути побудована так, щоб не стимулювати банки і вкладників до безвідповідальної поведінки, бути достатньою для покриття втрат фінансово менш забезпечених і обізнаних вкладників, забезпечувати довіру вкладників до банківської системи та запобігати банківській паніці. Мають бути встановлені вимоги щодо участі у Фонді гарантування вкладів та запроваджена ризик-орієнтована система справляння регулярних внесків банків-учасників до Фонду.

Література

1. Закон України “Про банки і банківську діяльність” № 2121-III від 7 грудня 2001 р.
2. Інформація для вкладників про систему гарантування вкладів фізичних осіб [Електронний ресурс] // Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. Режим доступу: http://www.fg.org.ua/ua/Zagal_info.html
3. Система гарантування вкладів в Україні: Монографія / За заг. ред. д-ра екон. наук Т. С. Смовженко. – Львів. : Львівський банківський інститут НБУ, 2004. – 255 с.
4. Тигіпко С. Система гарантування вкладів в Україні: сучасний стан і перспективні напрями розвитку / С. Тигіпко // Вісник НБУ. – 2004. - № 8.- С. 4-5.
5. Черный Р. От гарантии до ликвидации [Электронный ресурс] / Черный Р. // Коммерсант-Украина. - № 111 - 05.07.2010. - Режим доступа: <http://www.kommersant.ua/doc.html?docId=1407849>

Summary. Zasyadko O.O., Mykhailiuk R.V. Functioning features deposit insurance system in Ukraine. A study of the deposit insurance system in Ukraine based on the analysis of the Fund Deposit Guarantee. The main reasons for the necessity of its creation, highlights important features of the formulated functions and reasonably content of the term “Fund Deposit Guarantee”. Comparison of international experience in addressing the major issues of deposit insurance systems with the present situation in Ukraine. Special attention is given to the problems of deposit insurance and ways to improve the existing system of deposit insurance.

Keywords: Deposit Insurance Fund, Deposit Guarantee, deposits, deposits of individuals, the amount of compensation, sources of funding.